

DENETİM ODAĞI: TEMEL ARAŞTIRMA ALANLARI

Doç. Dr. Ali DÖNMEZ*

Giriş

Denetim odağı “kişinin, iyi ya da kötü, kendisini etkileyen olayları kendi yetenek, özellik ve davranışlarının sonuçları ya da şans, kader, talih ve güçlü başkaları gibi kendisi dışındaki güçlerin işi olarak algılaması eğilimidir” biçiminde tanımlanabilir. Kendilerini etkileyen olayların, daha çok, kendi denetimlerinde olduğu inancını taşıyan kişilerden içten denetimliler, kendilerine olanların, daha çok kendileri dışındaki güçlerin denetiminde olduğu inancını taşıyanlardan da dıştan denetimliler olarak söz edilir (Rotter, 1966).

Denetim odağı (locus of control) kavramı daha önce yayınlanan birkaç makalede (Dönmez, 1983; Başal ve Dönmez 1983; Dönmez, 1984) yeterince tanıtılmış bulunduğundan, bu yazıda, yalnızca bu kavramla ilgili temel araştırma alanları üzerinde durulacaktır. Denetim odağı ile ilgili araştırmalar dört ana grupta toplanabilir.

TEMEL ARAŞTIRMA ALANLARI

Uyma ve toplumsal etkiye karşı direnme. İlk denetim odağı ölçeği geliştirildikten sonra, denetim odağı algısı ile bir çok davranış arasındaki ilişkiler araştırılmaya başlanmıştır. Denetim odağı ile ilişkisi kurulan ilk değişkenlerden biri uyma davranışı olmuştur. Crowne ve Liverant (1963) Asch örneği bir deneyde uyma davranışını araştırmışlardır. Grubun, deneyde kullanılan uyaranlara ilişkin olarak verdiği yanlış yargılardan sonra, deneklerden kendi yargılarının doğruluğu konusunda güven derecelerini belirtmeleri istenmiştir. Yargılarının doğruluğu üzerine bahse girebilmeleri için de kendilerine on’ar dolar verilmiştir. Beklendiği gibi, dıştan denetimli deneklerin grubun yanlış yargılarına, içten denetimlilerden daha fazla uydukları ve diğer-

*Eğitimde Psikolojik Hizmetler Bölümü Öğretim Üyesi

lerinin yargılarının doğruluğu üzerine, kendi yargılarına olduğundan daha fazla para koydukları gözlenmiştir. İçten denetimli deneklerin ise, başkalarından gelen baskılara boyun eğmeye daha az eğilimli oldukları ve kendi yargılarına daha fazla güvendikleri görülmüştür.

Denetim odağının başka türden toplumsal etkilere gösterilen tepkilerde de etkili olduğunu gösteren araştırmalar vardır. Strickland (1970) baş sallama ve belli belirsiz sözel pekiştiricilerle sözel bir tepkiyi pekiştirerek denekleri etkilemeye çalıştı. İçten denetimli deneklerin araştırmacının davranışlarından, dıştan denetimlilerle karşılaştırıldığında, daha az etkilendikleri görüldü. Richie ve Phares (1969) bir tutum değişikliği deneyinde, içten denetimliler, daha çok iletişimin özelliklerinden etkilenirken, dıştan denetimli deneklerin, daha çok, kaynağın özelliklerinden (saygınlığından) etkilendiklerini ortaya koydular. Ryckman, Rodda ve Sherman (1972) da benzer bulgular elde ettiler. Doctor (1971) sözel koşullandırma durumlarında ödüllendirilebileceklerini farkedenden dıştan denetimli deneklerin, aynı durumdaki içten denetimli deneklerden daha fazla, araştırmacının istediği tepkileri verdiklerini gördü. Ude ve Vogler (1969) içten denetimli deneklerin, sözle koşullandırma deneylerinde, kullanılan pekiştiricilerin daha çabuk ve daha çok farkına vardıklarını gösterdiler. Alegre ve Murray (1974) sözel koşullandırmanın, içten denetimlilerle karşılaştırıldığında, dıştan denetimli deneklerde daha başarılı olduğunu ve bu deneklerin araştırmacı ile daha fazla işbirliği yaptıklarını ortaya koydular.

Toplumsal etki ile ilgili denetim odağı araştırmalarının çoğu dıştan denetimlilerin, içten denetimlilerden daha boyun eğici ya da itaatkâr oldukları, içten denetimlilerin ise, özellikle kullanıldıklarını düşündükleri durumlarda, başkalarından daha az etkilendikleri yönündeki beklentileri, genellikle, destekler görünmektedir. Öte yandan, içten denetimlilerin tepkileri, kendi davranışları için sorumluluk alma başarılarına bağlı bulunmaktadır. Örneğin, Sherman (1973) deneklerinden ya "oy verme yaşını düşürmeyi savunan" makaleler okumalarını ya da aynı konuda kendi düşüncelerinin aksini savunan makaleler yazmalarını istedi. İçten denetimliler makale yazdıklarında, tutumlarını değiştirmeye, dıştan denetimlilerden daha eğilimli idiler. Bu da, onların bir görüşe bağlandıklarında, onu savunmayı sürdürme olasılıklarının daha yüksek olduğunu göstermektedir. Dıştan denetimlilerin ise, tutumlarını okudukları makale doğrultusunda daha fazla değiştirdikleri gözlemlendi.

Eğer, içten denetimliler toplumsal etkiye karşı daha dirençli iseler (ki, öyle görünmektedir) denetim odağı algısı ile (denetim odağının içte ya da dışta olması ile) karşı tepki gösterme arasında da anlamlı bir ilişkisinin bulunması beklenir. Brehm (1966) bir seçenek olarak, ortada duran davranışlarda bulunma özgürlüğünün ortadan kaldırılmasının ya da, kaldırılması tehdidinin, karşı tepki adını verdiği, ortadan kalkan özgürlüğün yeniden elde edilmesine yönelik bir güdülenmeye yol açacağı görüşünü ortaya attı. Jones (1970) denetim odağı ölçümleri ile karşı tepki eğilimi arasında bir ilişki bulamadı. Ancak, Brehm'in özgürlüğün kasıtlı ve kasıtsız kısıtlamaları arasında yaptığı ayırım göz önüne alınarak, içten denetimlilikle kasıtlı, dıştan denetimlilikle kasıtsız kısıtlamalara, tepki eğilimleri arasında anlamlı ve olumlu bir ilişki bulunabilirdi. Cherulnik ve Citrin (1974), kasıtlı olarak ortadan kaldırılan özgürlüklerin değerindeki artış nedeniyle olmak üzere, içten denetimlilerin daha güçlü bir karşı tepki göstereceklerini ileri sürdüler. Ayrıca, dıştan denetimli deneklerin özgürlüklerin, elde olmayan nedenlerle, ortadan kaldırılmasına daha şiddetli tepki göstereceklerini, yani, içten denetimlerin tam tersi yönde davranacaklarını kestirdiler. Araştırmacılar, deneklerinin tümüne önce, bir resmi güzellik ya da çekicilik açısından değerlendirttiler. Denekler bundan sonra üç gruba ayrılarak gruplardan ikisi deney biri de kontrol grubu olarak kullanıldı. İki denek grubuna iki gün sonra, yaptıkları değerlendirme için birer resim verileceği söylendi. Kontrol grubu iki günlük bir aradan sonra, aynı resimleri yeniden değerlendirdi. İki gün sonra, deneysel gruplardan birindeki deneklere, ilk değerlendirmede üçüncü sırayı alan resmin, adı verilmeyen birinin hatası yüzünden kayıp olduğu söylendi. Bu düzenlemeden sonra, deneklerden resimleri tekrar değerlendirmeleri istendi. Kontrol grubundaki denekler "kayıp" resme ilişkin değerlendirmelerini değiştirmediler, fakat, deneysel gruplardaki içten denetimli denekler, özgürlüğün kasıtlı kaybına karşı kasıtsız (elde olmayan nedenlerle) kaybına olduğundan daha şiddetli tepki gösterdiler ve kayıp resme ilişkin değerlendirmelerini yükselttiler. Dıştan denetimli deneklere ilişkin sonuçlar ise bunun tam tersi yönde idi.

Bu durumda, denetim odağı algısı ile uyma ya da itaat arasında genellikle bir ilişki var görünmektedir. Kendi davranış ve agıların doğruluğunu kuşkuya düşürecek dış kaynaklı kanıtlarla karşılaştıklarında, içten denetimli denekler kendi bireysel inançlarına daha sıkı sarılmaktadırlar. Öte yandan, dıştan denetimli denekler başkaların-

dan ya da dışardan gelen baskılara daha kolay boyun eğer görünmektedirler. Özellikle de, dış kaynağı "saygın" ya da "uzman" biri olarak algıladıkları zaman. Dahası, dıştan denetimlilerle karşılaştırıldıklarında, içten denetimliler, yalnızca toplumsal etkiye daha fazla direnmekle kalmayıp, kişisel özgürlük kaybına karşı da daha güçlü tepki göstermektedirler. Bunu, bazen, davranışlarını değiştirmeye çalışan araştırmacının beklentilerine ters tepkiler göstererek yapmaktadırlar. Bağımsızlıklarını vurgulayıcı ve etkileme çabalarını etkisiz kılıcı bir yolda davranarak, içten denetimli denekler denetimi ellerinde tutmak istemektedirler.

Araştırmacılık ya da bilgi toplama. Buraya kadar sözü edilen çalışmalar, dıştan denetimli deneklerin başkalarının isteklerine, genellikle, içten denetimli deneklerden, daha kolay uyduklarını ve toplumsal etki girişimlerine daha açık olduklarını göstermektedir. İki grup arasındaki bu farklılık nereden kaynaklanmaktadır? İçten ve dıştan denetimli denekler bir davranışta bulunurlarken farklı bilgi ya da ipuçlarına mı tepki göstermektedirler? Yani farklı işaret ya da bilgilerden mi yola çıkmaktadırlar? Bu ve benzeri sorulara yanıt getirebilecek çalışmaların ilki Seeman ve Evans (1962) tarafından yapılmıştır. Bu araştırmacılar Rotter'ın (1966) denetim odağı ölçeğinden çıkarılmış 12 maddelik bir güçsüzlük ölçeği kullanarak, bir hastalığa yakalanan bireylerin yakalandıkları hastalık konusundaki bilgilerini kestirmeye çalıştılar. Dıştan denetimli tüberküloz hastalarının, bu hastalık hakkında, içten denetimli tüberküloz hastalarından daha az bilgiye sahip oldukları görüldü. Ayrıca, verem hastahanesi sorumlularından, hastalarının vereme ilişkin bilgilerini kestirmeleri istendiğinde, içten denetimli hastaların daha çok bilgiye sahip oldukları tahmin edildi.

Bu çalışmanın sonuçları içten denetimli kişilerin, kendileri için olumsuz anlam bile taşısa, dıştan denetimlilerden daha fazla bilgi edinliklerini göstermektedir. İki grup arasında gözlenen böyle bir farklılık, dıştan denetimli deneklerin daha yeterli kişilere (örneğin doktorlara) bağımlılığı daha kolay kabul etmeleri nedeniyle, bilgiye daha az gereksinim duymalarından, içten denetimlilerin ise kendi başlarına davranabileceklerine olan inançları nedeniyle, bilgiye daha fazla gereksinim duymalarından kaynaklandığı varsayılmaktadır.

Diğer bir çalışmada, Seeman (1963) bir tutukevindeki genç tutukluları zeka ve benzeri önemli değişkenler açısından eşleştirerek, onlara tutukevi koşulları ve iyi huysal salıverilme olasılıkları konusunda

bilgi verdi. Sonradan, bu bilgilerden bir sınava sokulduklarında, içten denetimli tutukluların, dıştan denetimli gruba oranla, tutukevine ve salıverilme koşullarına ilişkin önemli bilgileri anlamlı ölçüde daha fazla anımsadıklarını ortaya koydu. Pines ve Julian (1972) problem çözme durumları ile karşılaştırılan içten denetimli deneklerin bilgi toplama ve istemeye daha eğilimli olduklarını, dıştan denetimlilerin ise daha çok kendilerinden isteneni yerine getirmeye çalıştıklarını ortaya çıkardılar. Benzer bir çalışmada, Davis ve Phares (1967) deneklere bir başka kişinin Vietnam Savaşı'na ilişkin tutumunu değiştirme görevi verdiler. Araştırmacılar, deneklere, tutumu değiştirilecek her bireye ilişkin bir bilgi dosyasına sahip oldukları izlenimini verdiler. Temel bağımlı değişken, her denegın etkilemek sitediği belli bir kişi hakkında sorduğu soru sayısı idi. Davis ve Phares, etkililiklerini arttırmak amacı ile içten denetimli deneklerin, dıştan denetimlilerden daha fazla soru soracaklarını kestirmişlerdi. Ayrıca, deneklere verilen yönergelerin etkilerini de incelediler: bir grup, başarının temel belirleyicisi olarak yeteneği vurgulayan "beceri" yönergelerine göre, diğer bir grup da başarının etkilemeye çalışanla etkileenecek olanın kişisel özelliklerinin şansa bağlı bir bileşimi sonucu olduğunu vurgulayan "şans" yönergelerine göre hareket etti; üçüncü bir gruba ise başarı ve başarısızlığın nedenlerini vurgulayan hiç bir yönerge verilmedi. Yönergesiz çalıştıklarında ve "beceri" yönergelerine göre hareket ettiklerinde, içten denetimli denekler daha fazla soru sordular. Yönergeler başarının nedeni olarak şansı vurguladığında, içten ve dıştan denetimliler arasında bir fark görülmedi.

Bu bulgular, sonucu belirlemede etkili olduğunu düşündükleri durumlarda, içten denetimlilerin ilk aşama bilgileri toplamaya daha yatkın olduklarını göstermektedir.

Bir başka araştırmada Phares (1968) içten ve dıştan denetime inanan denekleri, bir karar verme durumunda, bilgi kullanmaları açısından karşılaştırdı. Yapılan deneyde bütün denekler, dört kişiden her biri hakkında 10 bilgi parçasını, yanlış yapmadan anımsayabilecekleri düzeyde öğrendiler. Bir hafta sonra, kendilerine, sekiz kızdandan ve 10 meslekten hangilerinin, hakkında bilgi edindikleri dört erkeğin her birine en iyi uydđu soruldu. Doğru eşleştirmeler için parasal ödül verildi ve deneklerden eşleştirmelerinin gerekçelerini belirtmeleri istendi. Ölçüt her eşleştirme için verilen gerekçe sayısı idi. İçten denetimli deneklerin, dıştan denetimli deneklerden % 50 daha fazla gerekçe sıraladıkları görüldü. Yalnızca, doğru gerekçeler sayıldığın-

da ise aradaki fark çarpıcı bir biçimde arttı. Toplumsal ve mesleki eşleştirmelerini haklı gösterebilmek için içten deneimliler üç kat daha fazla gerekçe göstermişlerdi. Phares, bu bulgulara dayanarak, aynı bilgi dağarcığından yararlanmalarına karşın, içten denetimlilerin hazır bilgiden daha iyi ve daha fazla yararlandıkları sonucuna vardı.

Özet olarak, içten denetime inanan denekler yaptıkları işin gereklerine ilişkin olarak kendi yetenek ve yorumlarına, dıştan denetime inananlardan daha fazla güvenir görünmektedirler. Karar vermeden önce daha uzun bir süreyi düşünmeye ayırmakta, başarıya daha fazla değer vermekte, ve ilgili uyaran ve ipuçlarına daha çok dikkat etmektedirler. Kendi yargılarına daha fazla güvenmekte, toplumsal baskıya daha kolay karşı çıkabilmektedirler. Dikkat dağıtıcı etkilerden etkilenmeyi başarabildiklerinden olsa gerek, belli bilişsel etkinliklerde dıştan denetimlilerden daha başarılı olmaktadır.

Neden arama. İçten ve dıştan denetimlilerin kendilerinden ve çevrelerinden gelen farklı türden uyaran ve ipuçlarına dikkat ettikleri ve dayandıkları yolundaki bulgular, bunların kendi davranışlarına ve başkalarının davranışlarına neden ararken de farklılıklar gösterebileceklerini düşündürmektedir. Bu durumda, mantıksal olarak, neden arama sürecinde, denetim odağının bir rol oynaması doğaldır.

Phares, Wilson ve Klyver (1971) içten denetimlilerin başarısızlıkları için, başkalarını ya da koşulları suçlamaya dıştan denetimlilerden daha az eğilimli oldukları hipotezini sınadılar. Ayrıca, ortamın kişilik değişkenleriyle nasıl etkileştiğini gösterebilmek amacı ile neden (suç) yüklemeyi iki koşul altında ölçtüler: Deneğin başarısını etkileyecek ciddi ortamsal dikkat dağıtıcılar içeren koşul ve dikkat dağıtıcılardan arınık koşul. Phares ve arkadaşları, içten ve dıştan denetimli üniversite öğrencilerini, daha önceden kendilerine, zihinsel yetenek testi olarak tanıtılan dört etkinlikten ikisinde başarısız olmalarını sağladılar. Deneklerin yarısı, dikkat dağıtıcı (gürültülü) koşulda diğer yarısı da gürültüsüz koşulda başarısızlığa uğradılar. Bu başarısızlığın ardından bir neden yüklemeye anketi doldurdular. Anketteki sorular, genel olarak, deney ve kullanılan yöntemlerin yeterliliğine, fizik çevrenin elverişliliğine ve deneğin, içinde bulunduğu durumdaki, fiziksel ve ruhsal iyiliğine ilişkindi.

Beklendiği gibi, gürültüsüz koşulda, içten denetimliler, başarısızlığın ardından, suçu başkalarına ya da koşullara yüklemeye dıştan denetimlilerden daha az eğilimli idiler. Bu sonuç, dıştan denetimli-

lerin, daha çok savunmaya yönelik olarak davrandıklarının bir belirtisidir. Dıştan denetime inanma, kişiye suçu dışarıya yüklemek yolu ile başarısızlığın olumsuz sonuçlarını hafifletme olanağı verir görünmektedir.

Phares ve Wilson (1972) deneklere, ortamsal belirsizlik ve sonuçlarının ağırlığı açısından farklı araba kazası tasvirleri okuttular ve onlardan kazalara karışan bireylere dört ayrı sorumluluk derecesinden birini yüklemelerini istediler. İçten denetimlilerin, kazalar için, kişilere daha yüksek derecede bir sorumluluk yükledikleri görüldü. Ağır sonuçlu kazalarda, herşey ortada iken, aralarında bir farkın bulunmamasına karşın, durumun belirsiz olduğu koşullarda içten denetimliler kişilere, dıştan denetimlilerden daha fazla sorumluluk yüklüyorlardı. Sonuçları hafif olan kazalarda, durum belirsizse içten ve dıştan denetimli denekler arasında bir fark görülüyordu. Fakat, her şeyin açık olduğu durumlarda içten denetimliler kişilere daha yüksek sorumluluk yüklüyorlardı. Araştırmacılar iki grubun başkalarına sorumluluk yüklerken de kendilerine sorumluluk yüklerken izledikleri yolu izledikleri görüşünü belirtmektedirler.

Davis ve Davis (1972) bir başarısızlığın ardından dıştan denetimli deneklerin, bu sonucun sorumluluğunu, kendi kontrolleri dışındaki güçlere yükleyerek mantıksallaştırmaya, içten denetimlilerden, daha eğilimli olacaklarını kestirdiler. Aynı araştırmacılar, başarı bir tehdit oluşturmayacağından, bir başarıdan sonra sorumluluğu dış güçlerde arama bakımından iki grup arasındaki farkın küçüleceğini tahmin ettiler. Davis ve Davis iki ayrı çalışma ile bu görüşlerini desteklediler. Phares, Wilson ve Klyver (1971) deneyinin sonuçları ile birlikte bu bulgular dıştan denetimli bireylerin savunmaya yönelik sorumluluk yükleme davranışlarına daha çok başvurduklarını göstermektedir. Sosis (1974) Rotter'ın denetim odağı ölçeğinden aldığı sonuçlara dayalı olarak, lise öğrencilerini içten denetimliler, ortadakiler ve dıştan denetimliler olmak üzere üç gruba ayırdı. Tümüne bir araba kazası ile ilgili olarak, arabanın sürücüsünün ayrıntılı bir tasvirini okuttu. Sonuçta, içten denetimlilerin kaza için en yüksek sorumluluğu arabanın sürücüsüne yükledikleri görüldü. Ortadakiler orta derecede, dıştan denetimliler ise en düşük düzeyde sürücüyü sorumlu buldular. Bu sonuncular kazanın sorumluluğunu daha çok şansa veriyorlardı. Bu bulgular, kendileri sürücü olmaları durumunda, içten denetimlilerin, dıştan denetimlilerden daha fazla sorumluluk yüklenebileceklerine dikkati çekmektedir.

Birçok araştırmacı, denetim odağından yararlanılarak, başarı ve başarısızlığa neden bulma davranışının ne ölçüde kestirilebileceğini araştırdılar. Genellikle, içten denetimlilerin başarıyı, daha çok, kendi yeteneklerine, dıştan denetimlilerin ise başarısızlığı şansa ya da kendi dışlarındaki güçlere yüklemek eğiliminde olduklarını ortaya koydular (Davis ve Davis, 1972; Gilmore ve Minton, 1974); Lefcourt, Hogg, Strutters ve Holmes, 1975; Sobel, 1974).

Özet olarak, denetim odağı algısı nedensellik belirlemeleri ve sorumluluk yükleme ile ilgili görünmektedir. İçten denetimliler yaptıkları işin beceriye dayalı yönlerini vurgulayarak, başarılarını kendi davranışlarına bağlamaktadırlar. Dıştan denetimlilerse, şansı yada koşulları davranışın sonucunun, özellikle de, başarısızlığın nedeni olarak algılamaktadırlar. İçten denetimliler çalışmalarını sırasındaki dikkat dağıtıcı uyarınları suçlamaya, dıştan denetimlilerden daha az, kazaların nedenlerini bireysel sorumlulukta aramaya ise daha çok eğilimli görünmektedirler.

Siyasal ve toplumsal etkinliklere katılma. Buraya kadar gözden geçirilen ve daha sonra değinilecek olan araştırma sonuçları, içten denetimlilerin sorunlarla karşılaştıklarında, genellikle, daha fazla bilgiye gereksinim duyduklarını, bu bilgileri elde etmek için daha çok çaba harcadıklarını, elde ettikleri bilgileri anımsama da daha üstün olduklarını, var olan bilgilerinin yeterliliğine daha az inandıklarını, bilgiyi kullanmada ve bilgi işlemede daha etkili olduklarını, karşılaştıkları sorunlara özgü belirtilere aha çok dikkat ettiklerini ve dolayısıyla, yaşamla başa çıkmada daha etkili olduklarını göstermektedir.

Gore ve Rotter, (1963), genelde daha etkili olmalarının bir göstergesi olarak, içten denetimlilerin siyasal ve toplumsal etkinliklere daha çok katılacaklarını kestirdiler. Bunu sınamak için de, zencilerin okuduğu büyük bir üniversitede öğrencilerden, zenci hakları için, hiç birşey yapmamakla bildiri imzalamak, eyalet başkentinde bir gösteri yürüyüşüne katılmak ve güney eyaletlerini kapsayan büyük bir "özgürlük" yürüyüşüne katılmak arasında değişen dört toplumsal etkinlikten birini seçmelerini istediler. Sonuç beklentilerine uygundu. İçten denetimli öğrencileri, dıştan denetimli olanlara oranla, daha etkili etkinlikleri seçmek eğiliminde idiler. Ancak, bu sonuç iki grup arasındaki gerçek bir farklılığı değil söze dökülmüş bir eğilimi dile getiriyor olabilirdi. Daha sonraki bazı araştırmalar, denetim odağı ile toplumsal olaylara gerçekten katılma arasındaki ilişkiyi doğrular görünmektedir. Örneğin, Strickland (1965) A.B.D.'nin güneydoğu kırsal

kesimlerinde, değişik siyasal ve toplumsal olaylara katıldıkları bilinen zencilere denetim odağı ölçeğini uygulamış ve bunların bu tür etkinliklere katılmayanlardan daha içten denetimli olduklarını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Rosen ve Salling (1971) 45 erkek üniversite öğrencisi üzerinde yaptıkları bir çalışmanın sonucu olarak, siyasal ve toplumsal etkinliklere katılmış olmakla içten denetimlilik arasında olumlu ve anlamlı bir korelasyon bulmuşlardır. Ancak, diğer bazı çalışmaların da içten denetimlilik ile siyasal ya da toplumsal etkinlik arasında bir ilişki bulamadıkları görülmektedir. (Blanchard ve Scarboro, 1972; Evans ve Alexander, 1970). Sanger ve Alker (1972) gibi bir kaç araştırmacı da, tam tersine, politik ve toplumsal olaylara içten denetimlilerden çok, dıştan denetimlilerin katıldıklarını gösteren bulgular elde etmişlerdir. Sank ve Strickland (1973) ilk Rotter denetim odağı ölçeğini kullanarak, devrimci siyahların, daha orta yollu devrimcilerden, anlamlı ölçüde, daha içten denetimli olduklarını gösteren bulgular elde ettiler. Ransford (1968) Wats ayaklanmalarına ilişkin olarak, aile reisi 312 zenci erkek üzerinde yaptığı araştırmada Rotter ölçeğine göre dıştan denetimlilerin irksal adaleti sağlamak için şiddet olaylarının gerekliliğine, dıştan denetimlilerden daha fazla inandıklarını ortaya koydu.

Araştırma sonuçlarının tutarsız ve çelişkili görünmesine karşın, genel olarak, içten denetimlilerin kendi yaşamlarına ilişkin sorumluluk yüklenmeye, rahatsız edici ve kötü koşulları değiştirme çabalarına daha hazır oldukları söylenebilir. Hiç değilse araştırmaların çoğunluğu bu yönde bir düşünceyi destekler görünmektedir.

Denetim odağı ve okul başarısı. Bilgi işleme ve yapılan işteki edime (performansa) ilişkin araştırma bulguları, içten denetimlilerin daha yüksek bir başarı güdüsüne sahip olabileceklerini akla getirmektedir. Daha önce, araştırma sonuçlarına dayanarak, içten denetimlilerin yapacakları işi gözden geçirmeye daha fazla zaman harcadıkları, başarıya daha fazla değer verdikleri, başarılarına yardımcı olabilecek yaptıkları işe ya da karşılaştıkları soruna ilişkin ipuçlarını daha iyi seçip kullandıkları, yaptıkları iş üzerinde daha iyi yoğunlaşabildikleri ve özellikle, bilişsel etkinliklerde dıştan denetimlilerden daha üstün oldukları, sonucuna varılmıştı.

Ayrıca, başarınının ısrarlılık gerektirdiği de bilinir. İsrarlılık ise, büyük ölçüde, elde edilecek olana verilen değre ve kişinin bu değeri elde etmede kendi beceri, çaba ve davranışlarının etkililiğine inanmasına.

bağlıdır. Kendi davranışlarının etkililiğine inanan kişi ise, tanımını daha önce yaptığımız, içten denetimli kişidir. Kısaca, denetim odağı ile başarıya verilen değer arasında mantıksal bir ilişki var görünmektedir. Ancak, bu bölümde sözü edilecek araştırmalar denetim odağı ile başarı güdüsü arasında yalın ve kesin bir ilişkiyi desteklemekten uzaktır. Gene de, bir çok araştırma sonucuna bakarak, bireylerin başarı için ısrarlılıklarını belirlemede, denetim odağının dolaylı bir rol oynadığı sonucu çıkarılabilir.

Denetim odağı ile başarı arasında bir ilişki bulan ilk ve en önemli araştırmalardan biri olarak, Coleman Raporu gösterilmektedir (Lefcourt, 1976; Phares, 1976; Strichland 1977). Coleman ve arkadaşları A.B.D.'de beyaz olmayan çocuklar için başarının, en güvenilir bir biçimde, çocuğun akademik başarısının ne ölçüde kendi çabalarına bağlı olduğu inancının ölçülmesinden gidilerek kestirilebileceğini gösterdiler. Pettigrew (1967) Coleman Rapor'u adıyla bilinen bu çalışmanın denetim odağına ilişkin bulgularını şöyle özetlemektedir:

Farklı tutumların ölçülmesi yolu ile beyazlarda ve zencilerde başarının yordanabilmesine karşın, öğrenci tutumları, bütün gruplarda, başarının güçlü ve bağımsız bir yordayıcısı olmak durumundadır. Sınıfınızdaki diğer öğrencilerle karşılaştırdığınızda, kendinizi ne kadar zeki bulursunuz? gibi sorularla ölçülebilen bir "akademik ben" kavramının beyaz çocukların başarısını yordamada daha etkili olduğu görülmektedir. Fakat, —örneğin, "başarı için şans sürekli çalışmadan daha önemlidir" gibi bir cümleye karşı çıkmakla dile getirilen— bir "kendi kaderini belirleme" ya da "çevre denetimi" algısı ölçüsü zenci çocukların başarısını yordamada daha etkilidir. ..

Kısrar bir toplumsal çevrede yaşamının sonucu olarak başarıya yönelik, çok çalışma ya da ısrarlı ve sürekli çaba böyle bir çocuk için (azınlıktan) ödüllendirici olmaktan çok uzak görünecektir. Bunun da sonucu olarak, çocuk edilgen amaçlarda doyum arayacak ve yalnızca, çevresine "uymakla" yetinme eğilimi geliştirecektir. Böylece, evde ya da toplumda kısrar ve çabalara karşılık vermeyen bir çevrede, kendi ezilmişliği içinde yaşayan azınlık için başarıyı götüren anahtarlardan biri bu kavramı değiştirmek olabilir (s. 283-284).

Crandall ve arkadaşlarının (1965) geliştirdikleri Intellectual Achievement Responsibility Questionnaire (IAR) okullarda notlarla denetim odağı algısı rasındaki ilişkiyi araştırmada kullanılan önemli bir araçtır. Bu araç, amaçlanana ulaşma çerçevesinde, yarısı başarı ve yarısı başarısızlıkla ilgili 36 sorudan oluşmaktadır. Çocuklar bu sorulardan her birinde betimlenen başarı ve başarısızlık deneyimlerinin kendi davranışlarına mı, yoksa, ana baba ve öğretmenler gibi kendi denetimleri dışındaki güçlere mi bağlı olduğunu belirtmek zorundadırlar. Kısaca araç, akademik başarının söz konusu olduğu ortamlarda, çocukların ödülleri elde edilmesine ilişkin, kendi denetimlerine olan inanç ve güvenlerini ölçmektedir.

Bu aracın daha önceki bir formunu kullanarak, Crandall, Kattovsky ve Preston (1962) başarının serbest oyun etkinliklerindeki (Stanford-Bine Zeka Testi ve California Başarı Testleri gibi) ölçümlerine baktılar ve içten denetimli bulunan erkek çocukların entellektüel serbest oyun etkinliklerinde daha fazla zaman harcadıklarını, bu tür etkinliklerdeki çabalarının daha yoğun olduğunu gördüler. Yukarıda da belirtildiği gibi, IAR biri başarının, diğeri başarısızlığın nedenlerini kişinin kendisine ya da kendi dışındaki güçlere mal etmesine ilişkin olmak üzere iki çeşit madde içerir. Toplam IAR puanı başarı ve başarısızlıkla ilgili içten denetimi gösteren seçimlerin bileşiminden oluşur. Crandall, Katkovsky ve Crandall, (1965) 3., 4. ve 5. sınıf çocukların toplam IAR puanları ile hem karne notları hem de Iowa Temel Beberiler Testi'nden aldıkları puanlar arasında olumlu bir korelasyon buldular. Ancak, başarı ve başarısızlığa ilişkin puanlar ayrı ayrı alındığında, başarıya ilişkin puanlar 3 ve 4. sınıf kızların karne notlarını yordamada yararlı bulunurken, başarısızlığa ilişkin puanların 5. sınıf erkek çocukların karne notlarını kestirmede işe yaradığı görüldü. Altı, sekiz, on ve onikinci sınıflarda toplam IAR puanları ile karne notları arasında olumlu bir ilişki bulundu. Daha yüksek sınıflarda, toplam IAR puanları karne notlarını hem kızlar hem de erkekler için anlamlı olarak yordayabiliyordu.

McGhee ve Crandall (1968) IAR'de içten denetimli bulunanların okul notlarının dıştan denetimli bulunanlarınkilerden daha yüksek olduğunu belirtmektedirler. Ancak, başarısızlığa ilişkin puanlar erkekler için, gene, farklı bir biçimde etkili görünüyordu. Daha büyük çocuklarda başarısızlığa ilişkin puanlar notları kestirmede, başarıya ilişkin puanlardan daha yararlı idi. Messer (1972) IAR'yi uygulayarak (4. sınıf kız ve erkek çocuklara) içten denetimlilerin not ortalamaları

larının daha yüksek olduğunu gösterdi. Fakat Messer'in sonuçları başarısızlık denetim odağı puanlarının kızlarda, başarı denetim odağı puanlarının ise erkeklerde okul başarısını yordamaya daha elverişli olduğu yönünde idi. Solomon ve arkadaşları (1969) kızların başarıya ilişkin ve toplam IAR puanlarının erkeklerinkilerden daha yüksek olduğunu ortaya çıkardı. Öte yandan, Katz (1967) IAR puanları ile okul başarısı arasında bir ilişki bulamadı.

Başka araçlar kullanılarak elde edilen denetim odağı ölçümlerinin de okul başarısını yordamada etkili olduğu görülmektedir. Lessing (1969) Strodtbeck'in Kişisel Denetim Ölçeği ile ölçtüğü kişisel denetim duygusu ile not ortalamaları arasında, zeka bölümünü kontrol ettiği durumlarda bile, olumlu bir ilişki buldu. Diğer bir deyişle, hem yüksek hem de düşük zekalı öğrenciler için kişisel denetim duygusu ile gerçek okul başarısı arasında olumlu bir ilişki ortaya çıkardı. Bu çalışmada 8 ve 12. sınıf öğrencileri arasından seçilen geniş örneklemeler kullanıldı. Aynı şekilde, Harison (1968) ailelerinin sosyoekonomik durumu ne olursa olsun, kişisel denetim duygusunun çocukların okul başarısını kestirmeye belli bir ölçüde izin verdiğini ortaya koydu. Strickland (1972) Rotter ölçeği ile ölçülen içten denetimlilikle üniversitede yüksek not ortalamaları arasında olumlu bir ilişki buldu. Prociuk ve Breen (1974) Levenson'un içten denetim, güçlü başkaları ve şans ölççeklerini kullanarak üniversiteli öğrenciler arasında, içten denetime inanmanın çalışma tutum ve alışkanlıkları ve ders notları ile ilişkili olduğunu gösterdi. Aynı araştırmacılar (1975) bir başka çalışmalarında da içten denetimlileri okul başarısı açısından, dıştan denetimlilerden daha üstün buldular. Bazı araştırmacıların denetim odağı ile akademik başarı arasında zayıf ve anlamsız bir ilişki bulmalarına ya da hiç bir ilişki bulamamalarına karşın (Eisenman ve Platt, 1968; Hjelle, 1970; Wareheim, 1972; Wolfe, 1972) genellikle ve hatta değişik araçların kullanıldığı durumlarda bile, denetim odağı ile okul başarısı arasında, özellikle çocuklar için geçerli olmak üzere, olumlu bir ilişki var görülmektedir.

Okul başarısı dışında, dıştan denetimlilerin tersine, içten benetimlilerin yetenek gerektiren davranışlara girmeye daha eğilimli olduklarını gösteren araştırmalar da vardır. Strickland'ın (1977) belirttiğine göre, Waters 4. ve 5. sınıf içten denetimli erkek çocukların kendilerine başarılmalarının yeteneğe bağlı olduğu söylenen zor ve zaman alıcı çalışmalarda, dıştan denetimli akranlarından daha ısrarlı olduklarını gözlemiştir. Dıştan denetimliler ise başarılmaları şansa bağlıdır deni-

len çalışmalarda daha ısrarlıydılar. Crandall ve Lacey (1972) 'bir araştırmalarında, özellikle kadınlar için, dıştan denetimlilikle yapılan işin yeterlilik düzeyi arasında olumlu bir ilişki buldular.

İçten denetimlilik, bireyin değer verdiği amaçlara ulaşabilmesinin kendi çabalarına bağlı olduğuna inanması olarak da tanımlanabilirse, içten denetimlilerin hemen elde edilebilecek küçük ödüller yerine, daha uzun süreler gerektiren büyük ödülleri tercih etme eğiliminde olacakları kestirilebilir. Bu durumda, dıştan denetimlilik de, bireyin değer verdiği amaçlara erişmenin şansa ya da kendi dışındaki güçlere bağlı olduğuna inanması olarak tanımlanabilir. Öyleyse, dıştan denetimli bir birey için küçük de olsa, şu andaki bir doyumdan vaz geçip uzun süreli bir amaca bağlanmanın pek bir anlamı yoktur, çünkü bir süre sonra şans gülmeyebilir ya da denetimi elinde bulunduranlar vazgeçebilirler. Kısaca, bazı araştırmacılar, dıştan denetimliler'e karşılaştırıldıklarında, içten denetimlilerin, yukarıdaki mantığa uygun olarak, daha doyurucu sonuçlar için beklemeye yani doyumunu geçiktirmeye daha eğilimli olup olmadıklarını araştırdılar. Doyumu geçiktirebilmenin bir anlamının da uzun süreli planlar yapma ve onları uygulamada ısrarlılık olduğu unutulmamalıdır.

Deneysel olarak, denetim odağı ile şimdiki doyumları erteleyebilme yeteneği arasında öngörülen ilişkiyi destekleyen ilk araştırma Bialer (1961) tarafından yapılmıştır. Bialer kendi geliştirdiği denetim odağı ölçeğini kullandığı bu araştırmasında doyumunu erteleyebilme ile içten denetimlilik arasında .47'lik bir ilişki buldu. Bu sonuç, aynı zamanda, içten denetimlilerin, ertelemeyle birlikte gelen gerilime dayanma gücü açısından, dıştan denetimlilerden daha üstün oldukları anlamına gelebilir.

Mischel, Zeiss ve Zeiss (1974) çaba ve ısrarlılık gerektiren erteleme davranışı ile ilgili bir dizi araştırma yaptılar. Kendi geliştirdikleri Stanford Okulöncesi Denetim Odağı ölçeğini (SPIES) kullanan bu yazarlar, başarı bakımından içten denetimlilik ile ertelenmiş daha büyük ödülleri elde etmeye yönelik çabalarda ısrarlılık arasında olumlu bir ilişki buldular. Aynı deney ve koşullarda elde edilen korelasyonlar .32 ile .61 arasında değişiyordu. Tersine, başarısızlık bakımından içten denetimlilik ile erteleme ve ısrarlılık arasında bir ilişki bulunmadı. Ancak, başarısızlıkları için kendilerini sorumlu tutan çocuklar, başarısızlıkları sonucu bir ceza beklentisi içinde olan ve başarısızlıklarının sorumluluğunu kendileri dışında arayan çocuklardan daha fazla araştırma yapıyorlardı. Fakat, bu bulgular yalnızca, çocuklar edimleri ile

cezadan kaçınabileceklerine inandırıldıkları zaman geçerli idi. Öte yandan, edimle (performans) arasındaki bağ koparıldığında, bulunan korelasyonlar anlamlı fakat olumsuzdu; çocuklar başarısızlığa ilişkin olarak içten denetimlilikleri oranında alıştırmaya yapmaya ve çaba göstermeye daha az eğilimliydi.

Genel olarak düşünüldüğünde, dıştan denetimlilikle okul başarısı arasında doğrudan bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Dıştan denetimli kişiler, yalnızca zihinsel ve edimsel anlamda daha fazla çalışmak eğilimi göstermekle kalmamakta, çabalarına karşılık daha iyi notlar elde etmekte ve anlık doyumları erteleyerek daha değerli sonuçlara ulaşabilmektedirler. Bu bulgular eğitim için önemli sayılmaktadır. Eğer bir toplum okulda başarıya değer veriyorsa, bu başarıyı arttırma yol ve yöntemleri özellikle önem kazanacaktır. Kişinin davranışı ile bu davranışın sonuçlarının birbirine bağlılığı başarı ile ilişkili ise —ki öyle görünmektedir— başarıyı arttırmanın bir yolu da bireylerin denetim odağı inancını dıştan içe doğru değiştirmektir. Birey ulaştığı sonuçları, kendi davranışlarının belirlediğine inanırsa, bu sonuçları iyileştirmek için daha fazla çaba harcaması beklenebilir. Dahası, içten ve dıştan denetimli bireyler için farklı eğitimsel teknik ve yöntemler önerilmektedir. Öyle görülüyor ki, dıştan denetimliler başlangıçta, daha çok, açıklık, yapılandırılmışlık ve yardıma gereksinim duyarlarken, içten denetimliler daha çok kendi çabalarına güvenmektedirler (Strickland, 1977).

Araştırmalar, acı ve tatlı başa gelenlerin kişisel çabalarla belirlebileceğine ilişkin çok güçsüz bir inançla yetişmiş insanların çaba harcamaya ve uzak amaçlar için beklemeye (ısrar etmeye) pek eğilimli olmadıklarını ortaya koymaktadır. Çaba gösterme ve ısrarlı olma ise başarının önkoşullarıdır. Bulgular, kendilerini ne yapacakları, ne yönde davranacakları belirsiz dış koşul ya da güçlerin elinde bir oyuncakmışçasına gören bireylerin uzun süreli ve beceri gerektiren etkinliklere daha az girmek eğiliminde olduklarını göstermektedir (Lefcourt, 1976).

Sağlıkla ilgili davranışlar. Buraya kadar değinilen ve daha başka araştırmaların sonuçları, dıştan denetimlilerle karşılaştırıldıklarında, içten denetimlilerin: a) kendi davranışları için sorumluluk yüklenmeye daha eğilimli olduklarını (Davis ve Davis, 1972; Phares ve Klyver, 1971); b) başkalarına davranışları için daha fazla sorumluluk yüklediklerini (Phares ve Wilson, 1972; Sosis, 1974; Schiavio, 1973); c) edimlerinde daha uyamak ve dikkatli olduklarını (Du Cette, ve Wolk 1973; Lefcourt

ve arkadaşları, 1973); d) sorunları çözmeye çalışırken, bilgi toplama ve işlemede, daha ekili olduklarını (Davis ve Phares, 1967; Pines ve Julian, 1972); e) olumsuz koşulları değiştirmek için çaba harcamaya daha eğilimli olduklarını (Levenson ve Miller, 1976; Pawlicki ve Almquist, 1973) göstermektedir.

Bu durumda içten denetimlilerin sağlıkla ilgili yayın ve öğütlere karşı daha duyarlı olmaları, sağlıkla ilgili daha fazla bilgiye sahip olmaları, sağlıklarını korumak ve iyileştirmek için daha fazla çaba harcamaları, beklenebilir.

Walston ve arkadaşları (1976; 1976) içten denetimlilerin tansiyon yüksekliği gibi olası sağlık sorunlarına dikkatleri çekildiğinde, hastalık hakkında bilgi toplamaya diğer kişilerden daha eğilimli olduklarını gördüler. Sigara-kanser ilişkisini vurgulayan yayınların artmasını izleyen bir çok araştırma sonucu, sigara içmeyen ya da sigarayı bırakabilen kişilerin, içenlerden daha içten denetimli olduklarını göstermektedir. (Coan, 1973; Mlott ve Mlott, 1975; Foss, 1973; Williams, 1973) Ancak bu sonuçlar her zaman desteklenmemektedir (Danaher, 1977).

Çok sayıda lise öğrencisi üzerinde yaptığı bir araştırmanın sonucu olarak, Williams (1972a) içten denetimli üniversite öğrencilerinin, araba kullanırken kaza kemerini bağlamaya daha yatkın olduklarını belirtmektedir. Williams (1972b) ayrıca, aynı öğrencilerin, herhangi bir rahatsızlıkları olmasa bile, bakım ve korunma önemleri için doktora gitmeye daha eğilimli olduklarından söz etmektedir. Sonstroem ve Walker (1973) üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları bir araştırmada, içten denetimlilikle beden eğitimine ilişkin tutumlar ve beden eğitimi yapma arasında olumlu bir ilişki bulmuştur. McDonald (1970) evli üniversite öğrencisi kadınlardan içten denetimli olanların doğum kontrolü önlemlerini uygulamaya, dıştan denetimli olanlardan daha eğilimli olduklarını ortaya koydu.

Balch ve Ross (1975) koruyucu sağlık uygulamaları konusunda 34 kadın denekle yaptıkları bir çalışma sonucunda, içten denetimlilikle her zayıflama rejimini tamamlama ve başarılı uygulama arasında olumlu bir korelasyon saptadılar. Ancak, bu ilişkiyi bulamayan araştırmalar da vardır.

Ek olarak, iki çalışma daha, içten denetimli kadınların doğum kontrolü yöntemlerini etkili bir biçimde uygulamaya, dıştan denetimlilerden daha yatkın oldukları yönünde bulgularla sonuçlanmıştır (Lundy, 1970; McDonald, 1970).

Bazıları dışında, denetim odağı ve koruyucu sağlık uygulamalarına ilişkin araştırmalar, genelde, içten denetimlilerin daha fazla sorumluluk yüklenecekleri yönündeki kuramsal denenceyi destekler görünmektedirler. Dıştan denetimlilere oranla, içten denetimliler fiziksel sağlıklarını korumak, hastalık ve kazalara karşı önlem almakta daha etkili olmak eğilimindedirler.

Öte yandan, Phares (1972) kendi davranışlarının sonuçları için güçlü bir sorumluluk duygusu içinde yetişmiş kişilerin, yani, içten denetime inananların, işler kötü gittiğinde, psikolojik çöküntüye uğramaya daha eğilimli olacakları yönünde bir denence ortaya attı. Bu görüşün tersine, kendine olanları denetim altında tutmaya ilişkin bir güçsüzlük, etkisizlik ya da yetersizlik duygusunu psikolojik çöküntünün en önemli belirtilerinden biri olarak gören Strickland (1978) ve Lefcourt (1976) dıştan denetim inancına çok benzeyen bu kontrolü elden kaçırmışlık duygusu ile psikolojik çöküntü arasında olumlu bir ilişkinin bulunduğunu kestirdiler. Yapılan deneysel çalışmaların çoğu bu ikinci görüşü destekler görünmektedir. (Calhoun, Cheney, ve Dawes, 1974; Moyall, 1977; Haditch, Gargan ve Michael, 1975; Prociuk Breen ve Lussien, 1975).

Miller ve Seligman (1973) "öğrenilmiş çaresizlik" üzerinde dururlarken, psikolojik çöküntünün ödül ve cezaların kişinin denetimi altındaki davranış ve çabalardan bağımsız olduğu yolunda bir öğrenmenin sonucu ortaya çıktığını ileri sürdüler. Bu nedenle, çöküntüye eğilimli bir kişinin amaçlarına ulaşmayı (başarıyı) kişisel çabalardan bağımsız olarak algılaması doğal görülebilir. Kısaca, öğrenilmiş çaresizlik açısından psikolojik çöküntünün nedeni, çabaların işe yaramadığı inancıdır. Öğrenilmiş çaresizliğe ilişkin deneysel çalışmalar (Seligman, 1974; Abramson, Seligman ve Teasdale, 1978) içten denetimlilerle karşılaştırıldığında, dıştan denetimlilerin kötü ve rahatsız edici durumlardan kaçınmak için gerekli önlemleri alabilmede daha yetersiz kaldıklarına işaret eden bulgularla sonuçlanmıştır. Hiroto (1974) dıştan denetimlilerin, kaçınma koşullarını değiştirerek, rahatsız edici gürültüden kurtulmada daha yavaş olduklarını, kaçınmayı öğrenbilmek için daha fazla denemeye gereksinim duyduklarını ve daha az sayıda kaçınma tepkisi gösterdiklerini ortaya koydu. Dweck ve Reppcci (1973) çocukların kendi davranışlarına bağlı olmayan uzun süreli başarısızlıklardan sonra yaptıkları işi sürdürmelerini sağladılar. Sonuçlar için kişisel sorumluluk yüklenmeyen dıştan denetimli çocukların başarıları, içten denetimlilerin tersine, giderek düştü. Bu ve ben-

zeri diğer deneysel araştırmalar öğrenilmiş çaresizliğin ve dıştan denetimliliğin benzer tutumlar oldukları kanısını uyandırmaktadır.

Diğer taraftan, Phares'in (1972) tam tersi yöndeki, yani içten denetime inanan ama başarı beklentileri düşük bireylerin psikolojik çöküntüye uğramaya dıştan denetime inananlardan daha eğilimli oldukları yolundaki denencesi, Rotter'ın (1966) ortaya attığı normal dışı davranışla, denetim odağı arasında çan eğrisine benzer bir ilişki kestiren görüşünden kaynaklanıyor görünmektedir. Rotter'a göre hem aşırı içten denetimliler, hem de aşırı dıştan denetimliler uyumsuz olmak eğilimindedirler. Böyle olunca, değer verilen amaçlara ulaşma beklentileri düşük, biri aşırı dıştan denetimli, diğeri aşırı içten denetimli, iki grubun ikisinin de çöküntü belirtileri göstermesi beklenir. Dıştan denetimliler kendi kaderlerini değiştirmede, çaresizlik duyguları içinde bunalırlırken, içten denetimliler de, tyetersizlik ve sorumluluklarının gereğini yerine getirememenin verdiği suçluluk duyguları içinde bunalacaklardır.

Sonuç

Daha önceki birkaç yazıda belirtildiği gibi, denetim odağı Rotter'ın 1966 yılında ilk denetim odağı ölçeğini geliştirmesinden sonra, giderek yaygınlaşan ve pek çok araştırmaya yol ačan bir kavramdır. Denetim odağı ile psikolojik ve eğitimsel, akla gelebilecek, hemen her değişken arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu yazıda, bu değişkenlerin oldukça genel bir sınıflaması yapılmış ve son yıllarda ülkemizde de yüksek lisans ve doktora tezlerine konu olmaya başlayan denetim odağı kavramının biraz daha tanıtılması amacı güdülmüştür. Yazının başında sözü edilen, daha önce yayınlanmış bir makalede (Dönmez, 1984) kavramın kuramsal temeli tanıtılmıştı.

KAYNAKÇA

- Abramson, L.Y., Seligman, M.E.P., ve Teasdale, D.** *Learned helplessness in humans: Critique and reformulation.* *Journal of Abnormal Psychology*, 1978, 87, 49-74.
- Alegre, C. ve Murray, E.** Locus of control, behavioral intention, and verbal conditioning. *Journal of Personality*, 1974, 42, 668-681.
- Balch, P. ve Ross, A.W.** Predicting success in weight reduction as a function of locus of control: A unidimensional and multidimensional approach. *Journal of Clinical and Consulting Psychology*, 1975, 43, 119.

- Başal, H.A. ve Dönmez, A.** Çevre büyüklüğü ve 10-12 yaş ilkököl çocuklarında denetim odağı (locus of control). *Psikoloji Dergisi*, 1985, Cilt 5, Sayı 18, 7-14.
- Bialer, I.** Conceptualization of success and failure in mentally retarded and normal children. *Journal of Personality*, 1961, 29, 303-320.
- Blanchard, E.B. ve Scarborough, M.E.** Locus of control, political attitudes and voting behavior in a college age population. *Psychological Reports*, 1972, 30, 529-530.
- Brehm, W.** *A theory of psychological reactance*. New York: Academic Press, 1966.
- Calhoun, L.G., Cheney, T. ve Dawes, A.S.** Locus of control, self-reported depression and Perceived causes of depression. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1974, 42, 736.
- Cherulnik, P.D. ve Citrin, M.M.** Individual differences in psychological reactance: The interaction between locus of control and mode of elimination of freedom. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1974, 29, 398-404.
- Coan, R.W.** Personality variables associated with cigarette smoking. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1973, 26, 86-104.
- Crandall, V.C., ve Lacey, B.W.** Children's perceptions of IE control in intellectual-academic situations and their Embedded Figures Test performance. *Child Development*, 1972, 43, 1123-1134.
- Crandall, V.C., Katkovsky, W., ve Crandall, V.** Children's beliefs in their control of reinforcements in intellectual academic achievement behaviors. *Child Development*, 1965, 36, 91-109.
- Crandall, V.C., Katkovsky, W., ve Preston, A.** Motivational and ability determinants of young children's intellectual academic achievement situations. *Child Development*, 1962, 33, 643-661.
- Crowne, D.P., ve Liverant, S.** Conformity under varying conditions of personal commitment. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 1963, 66 547-555.
- Danaher, B.G.** Rapid smoking and self-control in the modification of smoking. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1977, 45, 1068-1075.
- Davis, W.L., ve Davis, D.E.** Internal-external control and attribution of responsibility for success and failure. *Journal of Personality*, 1972, 40, 123-136.
- Davis, W.L., ve Phares, E.** Internal-external control as a determinant of information seeking in a social influence situations. *Journal of Personality*, 1967, 35, 547-561.
- Doctor, R.** Locus of control of reinforcement and responsiveness to social influence. *Journal of Personality*, 1971, 39, 542-551.
- Dönmez, A.** Denetim odağı (locus of control) ve çevre büyüklüğü. *Eğitim. Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1983, Cilt 16, Sayı 1, s. 37-47.
- Dönmez, A.** Denetim odağı (locus of control). *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 1984 (basımda).
- Dweck, C.S. ve Repucci, N.D.** Learned helplessness and reinforcement responsibility in children. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1973, 25, 109-116.

- Eisenman, R., ve Platt,** Birth order and sex differences in academic achievement and internal-external control. *Journal of General Psychology*, 1968, 78, 278-285.
- Evans, D.A., ve Alexander, S.** Some psychological correlates of civil rights activity. *Psychological Reports*, 1970, 26, 899-906.
- Gilmor, T.M., ve Minton, H.L.** Internal versus external attribution of task performance as a function of control, initial confidence and success-failure outcome. *Journal of Personality*, 1974, 42, 159-174.
- Gore, P.S., ve Rotter, B.** A personality correlate of social action. *Journal of Personality*, 1963, 31, 58-64.
- Harrison, F.I.** Relationship between home background, school success and adolescent attitudes. *Merrill-Palmer Quarterly of Behavior and Development*, 1968, 14, 331-344.
- Hiroto, D.C.** Locus of control and learned helplessness in man. *Journal of Experimental Psychology*, 1974, 102, 187-193.
- Hjelle, L.A.** Internal-external control as determinant of academic achievement. *Psychological Reports*, 1970, 26, 326.
- Jones, R.A.** Volunteering to help: The effects of change, dependence and anticipated dependence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1970, 14, 121-129.
- Katz, I.** The socialization of academic motivation in minority group children. In D. Levine (Ed.) *Nebraska Symposium on Motivation*, Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press, 1967, ss. 133-191.
- Lefcourt, H.M.** *Locus of Control: Current Trends in Theory and Research*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 1976.
- Lefcourt, H.M., Hogg, E., Struthers, S., ve Holmes, C.** Causal attribution as a function of locus of control, initial confidence, and performance outcomes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1975, 32, 391-397.
- Lessing, E.E.** Racial differences in indices of ego functioning relevant to academic achievement. *Journal of Genetic Psychology*, 1969, 115, 153-167.
- Levenson, H., ve Miller.** Multidimensional locus of control in socio-political activists of conservative and liberal ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1976, 33, 199-208.
- Lundy, R.** Some personality correlates of contraceptive use among unmarried female college students. *Journal of Psychology*, 1972, 80, 9-14.
- McDonald, A.P.** Internal-external locus of control and the practice of birth control. *Psychological Reports*, 1970, 27, 206.
- McGhee, P.E., ve Crandall, V.C.** Beliefs in internal-external control of reinforcement and academic performance. *Child Development*, 1968, 39, 91-102.
- Messer, S.B.** The relation of internal-external control to academic performance. *Child Development*, 1972, 43, 1456-1462.
- Miller, W.R., ve Seligman M.E.P.** Depression and the perception of reinforcement. *Journal of Abnormal Psychology*, 1973, 82, 62-73.

- Mischel, W., Zeiss, R., ve Zeiss, A.** Internal-external control and persistence: Validation and implications of the Stanford preschool internal-external scale. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1974, 29, 265-278.
- Mlott, S.R., ve Mlött, Y.D.** Dogmatism and locus of control in individuals who smoke, stopped smoking, and never smoked. *Journal of Community Psychology*, 1975, 3, 53-57.
- Moyal, B.R.** Locus of control, self-esteem, stimulus appraisal and depressive symptoms in children. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1977, 54, 951-952.
- Naditch, M.P., Gargan, M., ve Michael, L.B.** Denial, anxiety, locus of control, and the discrepancy between aspirations as components of depression. *Journal of Abnormal Psychology*, 1975, 84, 1-9.
- Pawlicki, R.E., ve Almquist, C.** Authoritarianism, locus of control, and tolerance of ambiguity as reflected in membership and nonmembership in a women's liberation group. *Psychological Reports*, 1973, 32, 1331-1337.
- Pettigrew, T.F.** Social evaluation theory: Convergences and applications. In D. Levine (Ed.), *Nebraska symposium on motivation*. Lincoln, Nebraska: University of Nebraska Press, 1967.
- Phares, E.J.** Differential utilization of information as a function of internal-external control. *Journal of Personality*, 1968, 36, 649-662.
- Phares, E.J.** A social learning approach to psychotherapy. In J.B. Rotter, J.E. Chance ve E.J. Phares (Ed.), *Applications of Social Learning Theory of Personality*. New York: Holt, Rinehart, and Winston, 1972.
- Phares, E.J.** *Locus of control: A personality determinant of behavior*. Morristown, N.J.: General Learning Press, 1976.
- Phares, E.J., Wilson, K.G., ve Klyver, N. W.** Internal-external control and the attribution of blame under neutral and distractive conditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1971, 18, 285-288.
- Phares, E.J., ve Wilson, K.G.** Responsibility attribution: Role of outcome severity, situational ambiguity, and internal-external control. *Journal of Personality*, 1972, 40, 392-406.
- Pines, H.A., ve Julian, J.W.** Effects of task and social demands on locus of control differences in information processing. *Journal of Personality*, 1972, 40, 407, 416.
- Prociuk, T.J., ve Breen, L.J.** Locus of control study habits and attitudes, and college academic performance. *Journal of personality*, 1974, 88, 91-95.
- Prociuk, T.J., Breen, L.J. ve Lussier, R.J.** Hopelessness internal-external control, and depression. *Journal of Clinical and Consulting Psychology*, 1976, 32, 299-300.
- Ransford, H.E.** Isolation, powerlessness, and violence: a study of attitudes and participation in the Watts riot. *American Journal of Sociology*, 1968, 73, 581-591.
- Ritchie, E. ve Phares, E.J.** Attitude change as a function of internal-external control and communicator status. *Journal of Personality*, 1969, 37, 429-443.
- Rosen, B., ve Salling, R.** Political participation as a function of internal-external locus of control. *Psychological Reports*, 1971, 29, 880-882.

- Rotter, J.B.** Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcements. *Psychological Monographs*, 1966, 80, 1-28.
- Ryckman, R.M., Rodda, W.C., ve Sherman, M.R.** Locus of control and experitice relevance as determinants of changes in opinion about student activism. *Journal of Social Psychology*, 1972, 88, 107-114.
- Sanger, S.P., ve Alker, H.A.** Dimensions of internal-external locus of control and the women's liberation movement. *Journal of Social Issues*, 1972, 28 (4) 115-129.
- Sanli, Z.B., ve Strickland, B.R.** Some attitudes and behavioral correlates of a belief in militat or moderate social action. *Journal of Social Psychology*, 1973, 90, 337-338.
- Schiavio, R.S.** Locus of control and judgments about another's accident. *Psychological Reports*, 1973, 32, 488-488.
- Seeman, M.** Alienation and social learning in a reformatory. *American Journal of Sociology*, 1963, 69, 270-284.
- Seeman, M., ve Evans, J.W.** Alienation and learning in a hospital setting *American Sociological Review*, 1962, 27, 772-783.
- Seligman, M.E.P.** Depression and learned helplessness. In R.J. Freedman ve M.M.Katz (Ed.), *The Psychology of Depression: Contemporary Theory and Research*. Washinton D.C.: C.V.H. Winston, and Sons, 1974.
- Sherman, S.** Internal-external control and its relationship to attitude change under different social influence techniques. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1973, 23, 12-22
- Sobel, R.S.** The effects of success, failure, and locus of control postperformace attribution of causality. *Journal of General Psychology*, 1974, 91, 29-34.
- Solomon, D., Houlihan, K.A., ve Parelius, R.** Intellectual achievement responsibility in negro and white children. *Psychological Reports*, 1969, 24, 479-483.
- Sosis, R.H.** Internal-external control and the perception of responsibility of another for an accident. *Journal of Personality and Social Psychology*, 1974, 30, 392-399.
- Strickland, B.R.** The prediction of social action from a dimension of internal-external control. *Journal of Soial Psychology*, 1965, 66, 353-358.
- Strickland, B.R.** Individual differences in verbal conditioning, extinction and avareness. *Journal of Personality*, 1970, 38, 364-378.
- Strickland, B.R.** Delay of gratification as a function of race of the experimenter. *Journal of Personality and Social Psjchology*, 1972, 22, 108-112.
- Strickland, B.R.** Internal-external control of reinforcement. In T. Blass (Ed.), *Personality variables in social behavior*. Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 1977, p. 219-279.
- Strickland, B.R.** Internal-external expectancies and healt-related behaviors. *Journql of Clinical and Conculring Psychology*, 1978, 46,6, 1192-1211.
- Ude, L.K., ve Vogler, R.E.** Internal versus external control of reinforcement and awareness in a conditioning task. *Journal of Psychology*, 1969, 73, 63-67.

- Wallston, K.A., Maides, S., ve Wallston, E.S.** Health-related information seeking as a function of health-related locus of control and health value. *Journal of Research in Personality*, 1976, 10, 215-222.
- Wallston, B.S., Walston, K.A., Kaplan, G.D., ve Maides, S.A.** Developmant and validation of the health locus of control scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1976, 44, 580-585.
- Wareheim, R.G.** Generalized expectancies for locus of control and academic performance, *Psychological Reports*, 1972, 30, 314.
- Williams, A.F.** Factors associated with seat belt use in families. *Journal of Safety Research*, 1972, 4, 133-138 (a).
- Williams, A.F.** Personality characteristics associated with pervertive dental health practices, *Journal of American College of Dentists*, 1972, 39, 225-234. (b).
- Wolfe, R.N.** Perceived locus of control and prediction of own academic performance. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 1972, 38, 80-83.